române" în secolul al XVI-lea (dovada în sprijinul raționamentului : fenomenul scade în secolele următoare „pe măsură ce lexicul limbii române se îmbogățește, experiența traducătorilor crește etc."). În plus, se încearcă o explicație pentru apariția fenomenului în sine, presupusă a fi valabilă atît pentru originalele străine, cît și pentru textele laice culte originale românești, unde apar fapte de același tip, anume : „insistența semantică" realizată prin alăturarea unor sinonime. Totodată se urmărește fenomenul în unele texte bisericești originale și laice culte și se afirmă că apariția lui aici se datorește influenței traducerilor bisericești și, de asemenea, influenței limbii populare; se consideră, de asemenea, că procedeul insistenței prin repetare este caracteristic atît limbajului bisericesc, cît și celui popular[6].

Reținem că secvențele de sinonime coordonate sînt puse pe seama unui p r o c e d e u s t i l i s t i c generator al modelului ori constînd dintr-o manieră a practicării modelului constituit[7].

Ipoteza ar urma să fie verificată și evaluată în perspectiva limbii literare.

Notăm că aceeași ipoteză pare să fie avută în vedere și de D. Bejan[8] și M. Bucă—I. Evseev[9] în următoarele două situații. D. Bejan consideră că, prin folosirea sinonimelor, Ureche „a căutat să înlăture monotonia textului" și inserează, fără nici un comentariu special, printre exemplele de sinonime ocurente în locuri diferite, exemple de sinonime coordonate ca : *avuția și strînsura*. M. Bucă și I. Evseev remarcă „procedeul" de „cumulare a sinonimelor în același context pentru a r e l i e f a [subl. ns.] o anumită noțiune", procedeu pe care îl ilustrează cu exemple din limba actuală de tipul : **frica** *de a ignora informația și* **teama** *de a fi strivit de excesele ei.*

De asemenea, credem că interpretarea secvențelor de sinonime coordonate drept un procedeu cu intenții stilistice se sprijină pe un alt sens al termenului de tautologie, înregistrat în surse lexicografice de uz larg : „fenomen sintactic care constă din repetarea unor cuvinte cu același sens, dar cu funcțiuni diferite, marcate de obicei prin deosebire de intonație sau de formă și care, exprimînd identitatea celor doi termeni, are rolul de a sublinia o calitate sau o acțiune" [10].

3.1. Pornind de la observațiile amintite în cele de mai sus, vom încerca și noi o explicație pentru un tip de construcție cu sinonime coordonate nerelevat pînă acum, deși exemple ilustrative apar uneori în lucrările menționate[11]. E vorba de secvențe în care unul din termeni e literar, iar celălalt regional, apărînd în texte literare, originale și traduse, din perioada 1640—1780. De

[6] Vezi L. Seche, *lucr. cit.*, p. 107, 109—110. Sînt înregistrate chiar unele construcții sinonimice juxtapuse frecvente în cele mai vechi traduceri religioase „preluate" de textele laice originale. Al. Rosetti (ILR, VI, 1946, p. 249 ; vezi și ILR, 1968, p. 570), la care autoarea se referă în legătură cu „procedeul insistenței", îl înregistrează printre trăsăturile „limbii vorbite".

[7] Vezi și semnificația pentru evoluția vocabularului românesc pe care o atribuie O. Densusianu (HLR II 567) apariției, în turnuri pleonastice, a unui termen frecvent alături de unul rar (*ședea ... de-și* **răposa** *trupul și* **odihnia** *lîngă puț*, Coresi) : termenul rar (*odihnia*) reprezintă indicele de evoluție.

[8] *Sinonime și serii sinonimice în lexicul Cronicii lui Grigore Ureche*, în LL., 22, 1969, p. 123.

[9] *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1976, p. 136.

[10] Vezi DEX s.v. *tautologie* 2.

[11] La Al. Rosetti, B. Cazacu, *loc. cit.*, exemple din Varlaam și Dosoftei.

BDD-A24121 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:05 UTC)

ex. : *Dulăul ... îndală toată pădurea de* **lătrături** *și de* **brehăituri** *împlu* (Cantemir, *Istoria ieroglifică*).

3.2. Contextele pe care le-am analizat sînt selectate dintr-un dicționar al termenilor regionali care apar în textele literare din perioada menționată, elaborat la Institutul de Lingvistică[12] și aflat acum în curs de editare.

Specificul corpusului la care am recurs (DTR) asigură autenticitatea caracterului regional al unuia din termenii care figurează în structurile la care ne-am oprit. (Autoarele au acordat statutul de termen regional — cu specificarea ariei de circulație — cuvintelor pe care le-au înregistrat în dicționar, în urma aplicării unei proceduri care face uz de trăsăturile dialectale cunoscute ale limbii epocii, confruntate cu datele dialectologiei cu privire la stadiul actual de evoluție a graiurilor.)

Caracterul literar (sau, poate, formulat mai prudent pentru perioada 1640—1780, caracterul general) al celuilalt termen a fost stabilit de noi ținîndu-se seamă de : *a.* indicațiile stilistice reieșind din modul de tratare ca și din atestările cuvîntului respectiv în principalele dicționare ale limbii române și *b.* faptul că cuvîntul nu apare în DTR.

Așadar izolăm din mulțimea secvențelor de sinonime coordonate pe acelea în care unul din termeni are răspîndire restrînsă, iar celălalt are răspîndire largă și, foarte probabil, în măsura în care limba literară era constituită, prestigiul apartenenței la aceasta.

Termenii regionali din relativ multe contexte sînt presupuși a circula într-o singură regiune[13]. De ex.: *brehăitură* (menționat înainte) în Mold., *șupire* în Ț. Rom. (*să fie de răpire și de* **șupire** *păsărilor*, *Varlaam și Ioasaf*, 1671), *zăticnire* Ț. Rom. (*multe* **zătieniri** *și piedici acolo li s-au prins*, R. Greceanu), *halal* Criș. (*le voi potopi cu moartea și cu* **halalul,** *Cazanie* 1692), *bintă* Criș. (*auzim noi aceastea* **binte** *și pedeapse a jidovilor*, *Cazanie* 1692). Apar însă și termeni presupuși a circula în mai multe regiuni. De ex. : *nișlotă* în Criș. și Trans. SV (*vezi nevoile și* **nișlotele** *noastre*, *Miscelăneu* sec. XVII), *hasnă* Ț. Rom., Ban., Criș., Trans. SV și N (*cuvîntul lui Dumnăzău iaste de folos și de* **hasnă**, *Molitvenic* 1695).

3.3. Relația de coordonare între sinonime este exprimată în modul cel mai clar prin *și*, ca în toate contextele prezentate pînă acum. Ea poate să fie redată însă și prin juxtapunere, în structuri mai simple sau mai complicate precum :

— *El...* **silța** *amăgelii,* **cursa** *vicleșugului.... să să facă priimi* (Cantemir, *Istoria....*) — relația de coordonare se stabilește între termenii sinonimi care au determinante, la rîndul lor, sinonime ; — *Nu iaste unde să pui* **alifii**, *nu iaste unde să pui* **mehlem** (I. Miniat, *Piatra zmintelii*), *Ce vă tulburați* **în deșert** ? *Ce vă gîlciăviți* **în har** ? (*Molitvenic* 1706) — relația de coordonare e stabilită, la nivelul frazei sau în afara ei, între propoziții, identice sau diferite dar construite simetric, în care termenii sinonimi au funcție (aceeași în ambele propoziții) de părți secundare[14].

---

[12] Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu și Florentina Zgraon, *Dicționarul termenilor regionali din limba română literară veche (1640—1780)* (= DTR).

[13] Conform cu caracterizarea din DTR.

[14] Am prezentat aici exclusiv contexte în care termenii coordonați sînt, conform definițiilor oferite de DTR, identici din punct de vedere semantic. Credem însă că existența procedeului (dacă vom reuși să demonstrăm că aici e vorba de un procedeu stilistic) poate fi întărită prin

BDD-A24121 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:05 UTC)

3.4. Tipul de construcție descris este reprezentat în colecția noastră printr-un număr relativ mare de exemple, extrase dintr-o serie de texte traduse și originale, bisericești și laice din stiluri foarte diferite (beletristic, istoric, juridic, didactic, filozofic etc.), aparținînd unor mari personalități (Varlaam, Dosoftei, Miron și Nicolae Costin, Cantemir) sau unor anonimi, texte distribuite pe o perioadă de aproape un secol și jumătate, situată cu mai bine de un secol după apariția primelor texte românești. Din cauza acestei situații, ni se pare greu de admis că ne aflăm în fața unor simple greșeli (pleonasme sau tautologii), greșeli asociate cu o formă specifică, adică distribuția diferită (literar/regional) a termenilor. Existența acestei forme specifice, coroborată cu frecvența exemplelor și diversitatea textelor în care apar, ne face să înclinăm spre interpretarea construcției ca fiind generată de un p r o c e d e u s t i l i s t i c. Prin acest procedeu s-ar urmări, în afară de insistența asupra unui anumit concept (insistență care se poate realiza, după cum s-a arătat, prin termeni coordonați oarecare, fără ca vreunul din ei să aibă caracter regional), v a r i a ț i a expresiei, realizată prin schimbarea registrului stilistic al termenilor coordonați (regional/literar sau general) și e x p l i c a r e a unui termen prin celălalt[15], fie că termenul regional, avînd primul loc în secvență, este explicat prin cel cu circulație mai largă (*fiind înțălept, au* **sămăluit** *ș-au giudecat...*, Dosoftei; *fiind... ucigători....* **băsăoași** *și pizmași, Varlaam și Ioasaf*), fie invers, termenul general, pe primul loc, este explicat prin cel regional (*cu* **nemăsurată** *și nesămăluită înțelepciune a sa,* Cronică din Moldova, sec. XVIII ; **pîndindu-l** *și leșuind la strîmtoare,* Dosoftei). Prima interpretare presupune intenția scriitorului de a face accesibil unui public mai larg termenul specific unei anumite arii, mai mult sau mai puțin restrînse ; cea de a doua, dimpotrivă, presupune intenția scriitorului de a face accesibil termenul general pentru publicul din regiunea de apariție a textului (termenii *nemăsurat* și *pîndi* sînt explicați în cele două texte din Moldova prin termenii regionali moldovenesc *nesămăluit* și, respectiv cu răspîndire în Mold., Ban. și Trans. SV, *leșui*.

3.5. În sprijinul ipotezei conform căreia construcția în discuție ar fi generată de un procedeu stilistic credem că poate fi adus faptul că aceleași secvențe, *frumoasă și ghizdavă*, respectiv *frîmseațe și ghizdăvie*, apar în texte diferite : *faptele cuvîntului său sînt așa de* **frumoase**, *așa de* **ghizdare** (Cantemir), *Sara,* **frumoasă** *și* **ghizdavă** *foarte* (Cronică ante 1730, Trans. SV), *Polixeniia, foarte* **frumoasă** *și* **ghizdavă** (*Istoria Troadei*, ms. din Trans., 1749), **frumoasă** *la chip și* **ghizdavă** *ca o împărătească* (*Minunile Precistei*, Trans. SE, 1756) ; *atîta* **frîmseațe** *și* **ghizdăvie** (Dosoftei), **frîmseațea** *și* **ghizdăviia** *trupului* (*Alfavita sufletească*, Mold., 1755). Faptul apariției în texte și regiuni diferite a construcției menționate (cele două construcții se reduc, de fapt, la una singură, pentru că substantivele din cea de a doua sînt derivate de la substantivele

exemple în care termenii coordonați, unul literar și celălalt regional, sînt ușor diferiți din punct de vedere semantic. De ex. : *aflase* **meidean** *și* **vreme** *a grăi rău de boieri* (N. Costin) — *meidean* Mold. „moment favorabil" ; *au dat* **știre**.... *cum că au murit, iar peste trei ceasuri au scos alt* **mezil**, *cum că s-au trezit* (E. Kogălniceanu) — *mezil* Mold. „act oficial sau înștiințare scrisă".

[15] Cp. cu structurile de tipul *Balta Lacului, Lacul Iezer,* considerate de I. Toma (*Despre tautologiile toponimice,* în SCL, XXXIV, 1983, nr. 6, p. 498—502) tautologii toponimice constituite dintr-un apelativ „glosator" și un toponim, ambele denumind același loc.

BDD-A24121 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:05 UTC)

din prima) constituie o dovadă că ea era un fel de „construction figée" în perioada respectivă.

În sprijinul interpretării construcției drept o explicație a unui termen prin celălalt ar putea fi aduse exemple în care conținutul explicativ este marcat sintactic, prin funcția de apoziție pe care o are cel de al doilea termen în raport cu primul: *iară Zinon aiesta-i* **legiuitoriul, zaconicul** (Dosoftei), *au scos* **zaconului sau leagei** *nemțești întărire* (M. Costin), *am văzut... șăzînd în fereastră* **giupîneasa sau do<a>mna** *aceea* (*Halima*, ms. Mold., 1771)[16].

3.6. În contextul *era iote și gata la răspunsuri și afară din iscusirea minții era* și **marghiol și viclean** (*Berloldo*, ms. Mold., 1779, singurul de acest tip pe care îl avem), faptul că cei doi termeni coordonați sînt precedați de adverbul *și* cumulativ pare să pledeze pentru interpretarea lor drept nesinonime, deși definițiile din dicționare îi arată a fi sinonime (DLR: *marghiol* 1. „șiret, șmecher, viclean, intrigant", sens ilustrat, între altele, prin contextul nostru). Această interpretare însă poate să arunce îndoiala și asupra definițiilor oferite de dicționare pentru (unii dintre) ceilalți termeni ocurenți în secvențele de „sinonime" coordonate. Această îndoială reprezintă în fond o întrebare la care, cu datele de care dispunem în momentul de față, nu putem răspunde.

În aceeași ordine de idei, ne permitem să facem și două sugestii cu privire la viitoarele investigații. În cazul traducerilor, o comparație cu originalul a construcțiilor coordonate de tipul analizat de noi ar putea aduce unele clarificări cu privire la cauzele care duc la apariția acestui tip de construcții întrucîtva ciudate. Ar fi, de asemenea, interesant să se urmărească construcția în texte literare apărute după 1780 în toate regiunile, spre a se vedea ce extensiune în timp are. Această investigație istorică ar putea aduce lumină în privința stabilirii funcției stilistice a construcției. (Firește, această cercetare este mai dificilă atîta timp cît pentru perioada următoare anului 1780 nu există un dicționar de felul celui pe care ne-am bazat noi cercetarea.)

COORDINATE SYNONYMS: LITERARY/DIALECTAL IN OLD ROMANIAN TEXTS

ABSTRACT

Throughout a number of literary Romanian texts from 1640–1780 one can observe the occurence of some merely peculiar constructions consisting of pairs formed out from coordinated synonymous words. In each of these pairs one member seems to be or to become the literary one, whereas the other has an obvious dialectal status.

The author tries, on the one hand, to find some criteria enabling one to give one of the members of each pair the status of „(quasi) literary word" and, on the other hand, to give an explanation for the use of these pleonastic constructions.

It should be pointed out that such „pleonastic" constructions are by no means to be explained as the result of some awkward use of the language; on the contrary, they are stilistically motivated.

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret, nr. 12

[16] Remarcăm că și în contextele din Dosoftei și M. Costin se repetă aceeași pereche de cuvinte (*lege* și *zacon*) în două ipostaze (cu și fără sufixe).

BDD-A24121 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:05 UTC)